

บทพรรณนาคร่ำครวญถึงความสูญเสีย ในวรรณกรรมนิทานสมัยอยุธยาตอนต้น¹

ปาริชาติ คล้ายยา^{2*} สุภาณี พัดทอง³ และประเสริฐ รุณรา⁴

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาบทพรรณนาคร่ำครวญถึงความสูญเสียในวรรณกรรมนิทานสมัยอยุธยาตอนต้น ผลการวิจัยพบว่า เหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความสูญเสีย ได้แก่ ความสูญเสียชั่วคราว อันเกิดจากการพลัดพรากจากเป็น ความสูญเสียที่ไม่มีวันกลับมา อันเกิดจากการพลัดพรากจากตาย ความสูญเสียทางกายอันเกิดจากการพลัดพรากจากที่อยู่อาศัย และความสูญเสียขวัญกำลังใจอันเกิดจากความคับข้องหมองใจต่อตนเองและผู้อื่น ส่วนการศึกษาแนวคิดจากบทพรรณนาคร่ำครวญพบแนวคิดสำคัญ ได้แก่ ความรักคือบ่อเกิดของความทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งที่รักทำให้เกิดความทุกข์ ชีวิตมนุษย์มีกรรมเป็นเครื่องกำหนด และชีวิตเป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์

^{2, 3, 4} คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ประเทศไทย

² plakatt@gmail.com
³ supaneejum22@gmail.com
⁴ Prasirt_cru@hotmail.co.th

*ผู้รับผิดชอบหลัก

บทความวิจัย

รับบทความ: 21 ตุลาคม 2563
แก้ไขบทความ: 20 ธันวาคม 2563
ตอบรับ: 12 มกราคม 2564

คำสำคัญ ความสูญเสียในวรรณกรรม บทพรรณนาคร่ำครวญ
วรรณกรรมนิทานสมัยอยุธยาตอนต้น

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บทพรรณนาคร่ำครวญในวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น: แนวคิดและการสร้างวรรณศิลป์” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และได้รับทุนสนับสนุนจาก สกว. ภายใต้ทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์ - สังคมศาสตร์

Lament on Loss in Early Ayutthaya Tales

Parichat Kleechaiya^{2*}, Supanee Patthong³, Prasirt Runra⁴

Abstract

This article studies laments in early Ayutthaya tales that describe loss of various natures. Loss in selected texts can be divided into four categories: temporary loss due to separation, permanent loss due to death, physical senses of loss due to leaving one's home, and moral loss due to conflicts with one's self and others. By studying laments, the author is able to identify a few key concepts. These include how love is a source of turmoil, how being separated from loved ones leads to suffering, how karma decides the human fate, and how life follows the Three Marks of Existence in Buddhism.

^{2, 3, 4} Faculty of Liberal Arts
Thammasat University
Thailand

² plakattt@gmail.com

³ supaneejum22@gmail.com

⁴ Prasirt_cru@hotmail.co.th

* Correspondence

Research Article

Received: 21 October 2020

Revised: 20 December 2020

Accepted: 12 January 2021

Keywords: Loss in Literature, Lament, Early Ayutthaya Literature

1. บทนำ

บทพรรณนาคำครวญเป็นข้อความที่มุ่งสื่อสารถ่ายทอดความทุกข์โศกเศร้า กล่าวถึงความรู้สึกสูญเสียหรือพลัดพราก เพื่อพรรณนาอารมณ์ทุกข์โศกแสดงความอาลัยรักของตัวละครที่ต้องพลัดพรากจากบุคคล บ้านเมือง และสิ่งอันเป็นที่รัก หรือการเพ้อรำพันถึงความทุกข์ยากเจ็บแค้นของกวี

บทพรรณนาคำครวญมีบทบาทสำคัญต่อวรรณกรรมนิทาน เพราะช่วยสื่อความรู้สึกนึกคิดและสร้างความสะท้อนอารมณ์ให้แก่ผู้อ่าน ผ่านถ้อยคำอาลัยรักแห่งความสูญเสียอันเต็มเปี่ยมไปด้วยวรรณศิลป์ที่แสดงความสามารถของกวีได้เป็นอย่างดี โดยวรรณกรรมนิทานในสมัยอยุธยาตอนต้นทั้ง 4 เรื่อง อันได้แก่ มหาชาติคำหลวง ลิลิตพระลอ สมุทรโฆษคำฉันท์ และอนิรุทธคำฉันท์ เป็นวรรณกรรมราชสำนัก บทบาทตัวละครเน้นที่ชนชั้นกษัตริย์ เป็นเหตุให้กวีจึงต้องใช้ภาษาที่สละสลวยงดงามเป็นบรรทัดฐานในการประพันธ์ รวมถึงการนำเสนอแนวคิดผ่านภาษาวรรณศิลป์เหล่านี้ด้วย

บทพรรณนาคำครวญถึงความสูญเสียปรากฏแนวคิดผ่านถ้อยคำวรรณศิลป์ที่สร้างอารมณ์สะท้อนใจ โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงความทุกข์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของมนุษย์ และความเป็นไปตามธรรมชาติภายใต้กรอบความคิดทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นในบทความนี้ผู้วิจัยจึงนำเสนอแนวคิดหลัก คือ แนวคิดที่แสดงให้เห็นปรัชญาชีวิตมนุษย์ จากความสูญเสียบนพื้นฐานความเชื่อทางพุทธศาสนา อันแสดงวัฏจักรตามธรรมชาติของชีวิตมนุษย์

ด้วยเหตุที่ผู้วิจัยมองว่าบทพรรณนาคำครวญในวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้นมีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมนิทาน ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทพรรณนาคำครวญในวรรณกรรมไทย พบว่า มีการศึกษาเกี่ยวกับบทพรรณนาคำครวญ เช่น พัทธินทร์ บุรณะกร (2551) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ "ความโศกในปัญญาสชาดก: อารมณ์สะท้อนใจกับการสอนคติธรรมทางพุทธศาสนา"

จากการศึกษานิทานในปัญญาสชาดก โดยมุ่งเน้นที่กลวิธีการนำเสนอความโศกที่สร้างอารมณ์สะเทือนใจในปัญญาสชาดกและกลวิธีการสร้างความสัมพันธ์ของความโศกและคติธรรมทางพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่ากลวิธีการนำเสนอความโศกที่สร้างความสะเทือนใจในปัญญาสชาดกพบอยู่ 3 วิธี คือ การสร้างเรื่องเพื่อนำเสนอความโศก การนำเสนอความโศกร่วมกับความรู้สึกอื่น และการใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ ซึ่งกลวิธีเหล่านี้ใช้เป็นสื่อสอนคติธรรมทางพุทธศาสนา โดยการให้ผู้อ่านตระหนักถึงกฎแห่งกรรม 2 แนวทาง คือ สอนให้รู้จักกุศลกรรมเพื่อให้เกรงกลัวต่อการกระทำชั่วและรู้จักกุศลกรรมเพื่อให้เกิดความศรัทธา ให้ผู้อ่านตระหนักถึงอนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสรรพสิ่งด้วยกลวิธีการพลัดพราก และแสดงให้เห็นผลแห่งการบำเพ็ญทานของพระโพธิสัตว์ด้วย

นิตยา แก้วคัลณา (2551) ศึกษา “การสืบสรวงจิตตภาพในกวีนิพนธ์ไทย” โดยศึกษาความสำคัญและการสร้างจิตตภาพในกวีนิพนธ์ไทย เพื่อศึกษาลักษณะวิธีคิดและศึกษาเรื่อง การสืบสรวงจิตตภาพในกวีนิพนธ์ไทยที่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย จึงทำให้เห็นความสำคัญของการสร้างจิตตภาพ คือ ใช้เป็นสื่อแสดงอารมณ์ แสดงฝีมือของกวี ใช้เพื่อการกล่าวอย่างมีชั้นเชิงและให้ข้อมูล โดยเฉพาะอารมณ์ที่แสดงความทุกข์โศกซึ่งมีสาเหตุมาจากการพลัดพราก ความเจ็บปวด ผิดหวังและความสูญเสีย ซึ่งในสมัยก่อนกวีมักใช้จิตตภาพสื่อโดยเปรียบเทียบกับไฟที่แสดงความ ร้อนร้อนในอก แสดงให้รับรู้ถึงความร้อนที่รุนแรงไม่ว่าจะเป็นการสื่อผ่านความร้อนของดวงไฟ ดวงอาทิตย์ ไฟกัลป์หรือไฟนรก เป็นต้น ต่อมา นพวรรณ งามรุ่งโรจน์ (2559) ศึกษา “บทควราครวญในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่: การสืบสรวงกับแนวคิดของกวี” ศึกษาเฉพาะกวีนิพนธ์สมัยใหม่ จากกวีที่มีผลงานเด่นโดยเฉพาะบทพรรณนาคร่ำครวญ เห็นว่า คร่ำครวญในกวีนิพนธ์ยังคงขนบของการเดินทางพลัดพรากจากถิ่นที่อยู่ และมีการ “สืบสรวง” จากเก่าสู่ใหม่ โดยใช้ 3 วิธี คือ การดัดแปลง การพาดพิงและการล้อเลียน ซึ่งเป็นการสร้างสรวงในบริบทที่เปลี่ยนแปลง ใช้การคร่ำครวญเพื่อกระตุ้นเตือนให้มองเห็นปัญหา

ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งทำให้เห็นถึงความเป็นปัจเจกของกวีและความรู้สึกร่วมที่มีต่อสังคมได้

การศึกษาเกี่ยวกับการพลัดพราก เช่น ชลดา เรื่องรักษลิขิต (2562) ได้รวบรวมบทความวิเคราะห์และวิจัยวรรณคดีไทยเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ขึ้น โดยมีชื่อหนังสือว่า “สมุทรโฆษคำฉันท์ คำฉันท์ที่ควรอุโฆษ” อันประกอบด้วยภูมิหลังของเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ ลักษณะและบทบาทความสำคัญของ “สุรัสวดีเถาดี” ในสมุทรโฆษคำฉันท์ การพลัดพรากและบทบาทของการพลัดพรากในสมุทรโฆษคำฉันท์ ความทุกข์โศกซึ่งเกิดจากการพลัดพรากของตัวละครเอกและการใช้ปัญญาของตัวละครเอกฝ่ายหญิงในการขจัดความทุกข์โศกดังกล่าวในสมุทรโฆษคำฉันท์ ความเป็นเอกภาพและความไม่เป็นเอกภาพในสมุทรโฆษคำฉันท์ และ คำภาษาเขมรกับวรรณศิลป์ในสมุทรโฆษคำฉันท์

อย่างไรก็ตาม บทพรรณนาคร่ำครวญเป็นบทที่แสดงให้เห็นการสรรค์สร้าง ความสูญเสียอย่างมีพลังวรรณศิลป์ และแสดงให้เห็นแนวคิดในการสร้างสรรค์วรรณกรรมในราชสำนักที่ทำให้เข้าใจโลก เข้าใจธรรมอย่างแยบคาย ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาลักษณะเหตุการณ์รวมถึงแนวคิดในบทพรรณนาคร่ำครวญในวรรณกรรมนิทานสมัยอยุธยาตอนต้นอย่างละเอียด การศึกษาครั้งนี้ทำให้เห็นถึงสำคัญของการศึกษาตัวบทที่ช่วยต่อยอดและขยายความคิดของการพรรณนาคร่ำครวญในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาตอนต้นได้กว้างขึ้น ทำให้ทราบลักษณะเหตุการณ์เกิดบทพรรณนาคร่ำครวญเนื่องจากการพลัดพรากหรือการสูญเสียในวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น โดยเฉพาะบทพรรณนาคร่ำครวญในนิทาน ทำให้เข้าใจถึงลักษณะความสัมพันธ์และความสำคัญของบทพรรณนาคร่ำครวญที่มีต่อการสร้างเนื้อเรื่องหรือการดำเนินเรื่องที่มีลักษณะของเหตุการณ์ที่ต่างกัน รวมถึงใช้เป็นแนวทางการศึกษาบทพรรณนาคร่ำครวญหรือบทพรรณนาอื่นๆ ในวรรณกรรมในสมัยต่อมาได้

2. จุดประสงค์ของงานวิจัย

เพื่อศึกษาเหตุการณ์เกิดบทพรรณนาคร่ำครวญเนื่องจากการพลัดพรากหรือการสูญเสียสิ่งที่รักและแนวคิดจากบทพรรณนาคร่ำครวญในวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น

3. สมมติฐานงานวิจัย

เหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดความทุกข์ของตัวละครส่งผลต่อการสร้างบทพรรณนาคร่ำครวญที่หลากหลายและแนวคิดในวรรณกรรมนิทานสมัยอยุธยาตอนต้นแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปของชีวิตมนุษย์

4. ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาวรรณกรรมนิทานในช่วงอยุธยาตอนต้นที่เป็นวรรณกรรมราชสำนักเรื่องลิลิตพระลอ มหาชาติคำหลวง สมุทรโฆษคำฉันท์ และอนิรุทธคำฉันท์ใช้ตัวบทอ้างอิงจากหนังสือ วรรณกรรมอยุธยา เล่ม 1 ฉบับกรมศิลปากรตีพิมพ์และเผยแพร่ปี 2540 และวรรณกรรมอยุธยา เล่ม 2 ฉบับกรมศิลปากรตีพิมพ์และเผยแพร่ปี 2545

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษาครั้งนี้ทำให้เห็นความสำคัญการพรรณนาคร่ำครวญในวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาตอนต้นได้กว้างขึ้น ทราบลักษณะเหตุการณ์เกิดบทพรรณนาคร่ำครวญเนื่องจากการพลัดพรากสูญเสีย ทำให้เข้าใจถึงลักษณะความสัมพันธ์ของบทพรรณนาคร่ำครวญที่มีต่อเนื้อเรื่องหรือการดำเนินเรื่องซึ่งมีลักษณะของเหตุการณ์ที่ต่างกัน

รวมถึงเห็นแนวคิดทางพุทธปรัชญาที่นำเสนอผ่านบทพรรณนาคร่ำครวญในวรรณกรรมสมัยตอนต้นได้

6. ลักษณะเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความสูญเสีย

ความทุกข์อันเกิดจากความสูญเสีย เป็นสาเหตุสำคัญที่เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มีความไม่สบายกายหรือไม่สบายใจ และก่อให้เกิดความเศร้าโศก เสียใจ วิธีหนึ่งที่จะทำให้รู้สึกดีขึ้นเมื่อคนเราประสบกับความทุกข์ก็คือ การระบายออก ดังนั้นบทพรรณนาคร่ำครวญที่เกิดขึ้นในงานวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น จึงเกิดขึ้นเมื่อมีเหตุการณ์ที่ตัวละครหรือตัวกวีเผชิญความทุกข์

เมื่อมนุษย์ประสบความทุกข์จะก่อให้เกิดการพรรณนาคร่ำครวญเพื่อหาทางระบายความเจ็บปวดหรือความคับข้องออกมา ดังนั้นเมื่อพินิจงานวรรณกรรมในสมัยอยุธยาตอนต้นที่ได้ศึกษาจึงเห็นว่าก่อนถึงบทพรรณนาคร่ำครวญ กวีมักสร้างปมปัญหาหรือเหตุการณ์ที่เป็นบ่อเกิดของความทุกข์ขึ้น ความทุกข์ในบทพรรณนาคร่ำครวญในวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้นเรื่องลิลิตพระลอ มีสาเหตุหลักมาจาก **ความสูญเสีย**

เหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความสูญเสีย เป็นเหตุการณ์ที่ตัวละครหรือตัวกวีได้ประสบเรื่องราวที่ทำให้เกิดความรู้สึกเศร้าโศก คับข้องหมองใจ หรือเกิดความไม่สบายใจ ซึ่งล้วนแต่เป็นต้นเหตุที่สร้างความทุกข์ภายในใจของตัวละคร ดังนี้

1. การสูญเสียชั่วคราว

การสูญเสียชั่วคราวอันเกิดจากการพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก เป็นการสูญเสียอันเนื่องมาจากความจำเป็นที่ต้องแยกจากบุคคลที่ตนเองรักและผูกพัน การแยกจากนี้เป็นเหตุการณ์ที่ทำให้ตัวละครที่ประสบความพลัดพรากเกิดความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจจนทำให้พรรณนาคร่ำครวญออกมา และเป็นเหตุการณ์ที่กวีในวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้นนิยมใช้เป็นเรื่องราวที่ทำให้เกิดการพรรณนาคร่ำครวญมากที่สุด เมื่อตัวละครที่มีความรักความผูกพัน และมีความสัมพันธ์กันทางใดทางหนึ่ง จำต้อง

แยกจากกันด้วยเหตุผลบางประการทำให้ตัวละครหรือกวีเหล่านั้นเศร้าโศกเสียใจจนเกิด ความทุกข์ใจ การพลัดพรากลักษณะนี้คือการ “จากเป็น”

การพลัดพรากแบบจากเป็น หมายถึง การที่ตัวละครหรือตัวกวีแยกจากบุคคล ผู้เป็นที่รักในขณะที่ทั้งสองฝ่ายต่างมีชีวิตอยู่ ซึ่งอาจมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่จำเป็นต้อง เดินทางไกล หรือไม่สามารมาพบหน้าหรือใช้ชีวิตร่วมกันได้เหมือนเคย

ตัวอย่างเหตุการณ์ที่เกิดการพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก เช่น **การพลัดพราก ระหว่างพระลอกับพระนางลักษณวดี** ในตอนที่พระลอจะไปหาพระเพื่อนพระแพง ที่เมืองสรองและไม่สามารถนำพระนางลักษณวดีซึ่งเป็นพระมเหสีเดินทางตามไปด้วยได้ จึงจำเป็นต้องพรากจากมเหสีของตนเอง ดังตัวอย่างว่า

เสร็จผายผันสู่ห้อง	เรือนหลวงโคมลาน้อง
อยู่เจ้าจดี แม่ฮา ฯ	
เรียนจะลีลาศเต้า	อยู่แม่อยู่อย่าเศร้า
ไปเข้าคีนสม แม่แล ฯ	
ลักษณวดีกรมทรวงสร้อย	ทุกข์แทบเลือดตาย้อย
เนตรน่านองนูน ฯ	

(กรมศิลปากร, 2540, น. 422)

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นก่อนที่พระลอจะเดินทางไปหาพระเพื่อนพระแพง จึงมาร่ำลา พระนางลักษณวดีมเหสีรัก ทั้งนี้ตัวละครทั้งพระลอและพระนางลักษณวดีมีความผูกพัน แต่ต้องมาแยกจากในขณะที่ทั้งสองฝ่ายยังมมีชีวิตอยู่ จึงทำให้ตัวละครทั้งสองตัวเกิด ความทุกข์ใจอันเนื่องมาจากการพลัดพราก

การพลัดพรากระหว่างพระเวสสันดรกับพระกัณหาชาติเกิดขึ้นในตอน ที่ ชูชกเดินทางมาของพระกัณหาชาติ เป็นประหนึ่งการทดสอบถึงการตัดห่วงและการบริจาค

ทางสุดท้ายของพระเวสสันดร คือการให้บุคคลอื่นเป็นที่รัก จึงทำให้พระเวสสันดรต้องพรากจากพระกัณหาพระราชินีไป ดังนี้

กนุชช ฉาดตา ตลิตา อุปรุจฺจนฺติ ทารกาติ ฯ เทว ทารกา อันว่าลูก
พงาภู ทั้งสองเจ้า กนุชช ฉาดตาปานี้ร่อยอยากเข้าอีกอาหาร ตลิตา
เมาะ ปิปาสิตา ปานี้ร่อยอยากน้ำหิวหอบ อุปรุจฺจนฺติ เมาะ อุปนฺตฺวา
โรทิสฺสนฺติ ฯ อุปนฺตฺวา แลจะเข้าไปปลอบไปหา กณฺณ มาตร
พระราชมารดาตนใด อญฺญ วา เมาะ อญฺญาติโก วา คนใครผู้อื่น
ผู้ไกลอนนไชยฺยาติ โรทิสฺสนฺติ แลจะให้หิว ส่วาควอนขอ โภชนตฺถาย
เพื่อเข้าน้ำพอยอยาก อนนจะลี้ยงปากเป้นาย อชฺช อ้วนนั้น สายใจ
เจ้าพ่อ แลจะไปแปลกหน้าต่อคนใด เลอยลูกฮา ฯ

(กรมศิลปากร, 2540, น. 208)

การพลัดพรากระหว่างพระสมุทโฆษกับนางพินทุมดี เกิดขึ้นในตอนที่พระสมุทโฆษประทับแรมไพรแล้ว พระโพธิ์เทพารักษ์ก็เล็งเห็นว่าพระสมุทโฆษไม่สมควรนอนอยู่ในป่าเพียงคนเดียว จึงได้อุ้มไปสมกับนางพินทุมดี เมื่อทั้งสองตื่นบรรทมแล้วไม่พบกัน ทำให้รู้สึกถึงการพลัดพรากสูญเสีย พระสมุทโฆษจึงพรรณานาคำครวญถึงการพลัดพราก ดังนี้

พระสงก้านไชฝั้น	เยียดจาบัล-
ย้าวก็ท้าวเททรวง	
ถนัดลมหล้าฟ้าป่นปวง	ถนัดภูผาหลวง
และท้าวมาทาบเททรวงศรี	
ทบทนโคกกาษัตริย์	จงทุกข์เทพี
และท้าวก็พาษปธรา	

(กรมศิลปากร, 2545, น. 167)

การพลัดพรากระหว่างพระสมุทรโฆษและนางพินทุมดี ตัวบทแสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้นอย่างไม่ทันตั้งตัว และทั้งสองคนก็ยังไม่รู้จักกัน จึงทำให้ในตอนแรก พระสมุทรโฆษนึกว่าฝันไปแต่เมื่อทบทวนดูแล้วจึงรู้ว่าไม่ใช่ฝัน พระสมุทรโฆษจดจำความงดงามของนางพินทุมดีได้และตกหลุมรักนาง ดังนั้นการที่ตนไม่รู้จักว่านางคือใครนั้นทำให้พระสมุทรโฆษเกิดความอ่อนรุ่มและเกิดความเศร้าโศกที่ถูกพรากออกจากนางอย่างไม่ทันตั้งตัว

การพลัดพรากระหว่างพระอนิรุทธ์กับนางอุษา เกิดขึ้นเมื่อพระอนิรุทธ์ประทับอยู่กลางป่า พระไท่โหรเห็นว่าพระอนิรุทธ์ไม่สมควรบรรทมหลับเพียงผู้เดียวแต่ควรมีนางข้างการ จึงได้อุ้มไปสมกับ นางอุษา หลังจากนั้นพระไท่โหรจึงอุ้มกลับมาที่เดิมเมื่อพระอนิรุทธ์ตื่นขึ้นมาอีกครั้งและไม่เห็นนางอุษาจึงได้คร่ำครวญถึงนาง ดังนี้

พระตรียอยฝันใช้ฝัน ท้าวท้าวทรวงยรร
ก็คิดคำนึงเน่งนาน
รอยเทพยสังหรณ์ให้ลาญ ทรวงกู่แทบพาน
ภาคยพรากพิสมัย

(กรมศิลปากร, 2545, น. 585)

ตัวอย่างข้างต้นเป็นตอนที่พระอนิรุทธ์ถูกอุ้มสมกับนางอุษาและถูกพากลับมาเมื่อพระองค์ตื่นบรรทมขึ้นมาแล้วไม่พบนางอุษา ก็ใคร่ครวญเรื่องที่เกิดขึ้น การคร่ำครวญของพระอนิรุทธ์เริ่มจากการแสดงให้เห็นถึงการพลัดพรากและการสูญเสียนางอุษา เนื่องจากพระองค์ระลึกได้ว่าเหตุการณ์ที่ผ่านไปในนั้นมีใช้ความฝันแต่พระองค์ได้พบนางและแสดงความรักกับนางจริงๆ ดังนั้นการที่ตื่นขึ้นมาแล้วไม่มีนางอุษาอยู่ข้างกายทำให้เกิดความรู้สึกสูญเสียขึ้น การพรรณนาในส่วนนี้จึงนำไปเห็นว่าเพราะพระอนิรุทธ์ได้สูญเสียนางอุษาไปจึงคร่ำครวญรำพันถึงนาง

2. การสูญเสียแบบไม่มีวันหวนกลับ

การสูญเสียแบบไม่มีวันหวนกลับ เป็นการสูญเสียจากการที่ตัวละครฝ่ายหนึ่งต้องพลัดพรากจากบุคคลที่ตนเองรักและผูกพัน เพราะอีกฝ่ายเสียชีวิตหรือล่องลับไป การพลัดพรากลักษณะนี้คือการ “จากตาย”

การพลัดพรากแบบจากตาย เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อตัวละครที่มีความรัก ความผูกพัน และมีความสัมพันธ์กันทางใดทางหนึ่ง ต้องมาแยกจากกันเนื่องจากมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่เสียชีวิต ทำให้ตัวละครหรือบุคคลที่เหลืออยู่นั้นเกิดความทุกข์จากการสูญเสียบุคคลสำคัญไปตลอดกาล ซึ่งการสูญเสียนี้เป็นการสูญเสียที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากความตายเป็นเรื่องของวัฏจักรของโลกอันมีเกิดขึ้นและดับไป

เรื่องลิลิตพระลอแสดงให้เห็นเหตุการณ์ของการพลัดพรากแบบ “จากตาย” ซึ่งนำไปสู่การพรรณนาคร่ำครวญของตัวละครที่สูญเสียบุคคลที่รักไปกับเหตุการณ์ที่เจ้าย้ายยกทัพมาปิดล้อมตำหนักของพระเพื่อนพระแพงหมายจะสังหารพระลอเพื่อแก้แค้นที่ถูกเมืองของพระลอสังหารพระสวามีของตน เมื่อพระลอคิดออกไปสู้รบ พระเพื่อนพระแพงจึงตัดสินใจที่จะไปร่วมต่อสู้เคียงข้างจึงปลอมเป็นชายออกไปทำให้เจ้าย่าจำหลานสาวทั้งสองของตนไม่ได้ สุดท้ายพระลอ พระเพื่อนพระแพงและพระพี่เลี้ยงทั้งสี่คนจึงสิ้นชีวิตไปพร้อมกัน ความทราบถึงท้าวพิชัยพิชณูกรจึงเสด็จมาและพรรณนาคร่ำครวญ ดังนี้

...ธก็ฟายน้ำเนตรจะไฉ่	เรียกลูกไท้แลเขยขวัญ
เรียกฉันใดกับมิพร้อง	ต้องฉันใดกับมิติด
ยืนอิงกันอยู่กระด้าง	เจ้าช้างจึงรู้รบัด
ว่าสามกษัตริย์สวดยกรรม...	สองงามกลแวนฟ้า
ทุกข์เท่าใดเห็นหน้า	ลูกแก้วกลอยหาย ฯ

(กรมศิลปากร, 2540, น. 485)

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า เหตุการณ์นี้นำมาซึ่งความสูญเสียอันยิ่งใหญ่ เนื่องจากพระลอมีฐานะเป็นกษัตริย์ของเมืองสรวง ในขณะที่พระเพื่อนพระแพงก็มีฐานะเป็นพระราชธิดาของกษัตริย์ในเมืองสรวง ความสูญเสียที่เกิดขึ้นจึงเป็นความสูญเสียและความอาลัยรักของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่และผูกพันกับตัวละครเหล่านี้ เช่น พระพิชัย พิษณุกร ที่มีศักดิ์เป็นพระบิดาของพระเพื่อนพระแพงและทราบข่าวการสิ้นพระชนม์ของทั้ง 3 กษัตริย์จึงรีบรุดมา ก่อนที่จะรำพันและคร่ำครวญถึงพระธิดาที่จากไป รวมถึงสมเด็จพระอรรคธิดาพระชนนีของพระเพื่อนพระแพง พระนางบุญเหลือพระชนนีของพระลอ และพระนางลักษณวดีผู้เป็นพระมเหสีของพระลอ ด้วยเหตุการณ์ในครั้งนี้ทำให้ตัวละครดังกล่าวต่างพรรณนาคร่ำครวญเพื่อระบายความเศร้าโศกเสียใจ และความอ้างว้างที่ต้องสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักไปตลอดกาล

อีกตัวอย่างของการพลัดพรากจากตายเกิดขึ้นระหว่างพระลอกับพระนางบุญเหลือ เป็นการพลัดพรากที่พระนางบุญเหลือทราบข่าวกะทันหันว่าพระลอสิ้นพระชนม์ไปแล้ว และไม่สามารถที่จะกลับมาพบกันได้อีก ดังนั้นความทุกข์จากการพลัดพรากของพระนางบุญเหลือในครั้งนี้จึงเป็นความทุกข์อันเกิดจากการที่ไม่สามารถอยู่กับผู้เป็นที่รักได้อีก ดังความตอนหนึ่งว่า

ชนนี้กลัวดังนี้ ท่าเจ้าฤพัง แม่เอย ฯ หวังสิ้นชนม์ด้วยไข้ แก่แม่รา สิ้นชีพไปด้วยผี แก่แม่รา ในบุรีเราแม่ลูกแก่แม่รา แม่จะยาหยูกจงเต็มใจ แก่แม่รา ดังฤพังไปตายเมืองท่านม้วย แก่แม่รา ด้วย หอกดาบ หลาวดาบ แก่แม่รา ด้วยกำซาบปืนยา ดังนี้ ฯ แม่สงวนมาแต่ตั้ง บเบกษาสักอัน ถึงพระผ่านไศศวรรย์ รักลูกรักได้ร้อย	ห้ามเจ้าบุรุษ มีกรรม ลูกเอย หนึ่งน้อย เสวยราช แลพ่อ ส่วนล้ารักตัว ฯ
---	--

(กรมศิลปากร, 2540, น. 489-490)

ตัวอย่างข้างต้นเป็นตอนที่พระนางบุญเหลือทรงทราบข่าวการสวรรคตของพระลอ และพระเพื่อนพระแพง จึงทำให้พระนางบุญเหลือเกิดความทุกข์หนักกว่าครั้งแรก และได้ทรงแสงคร่ำครวญถึงพระลอด้วยความอาลัยรัก ความหวังของคนเป็นแม่ที่อยากอยู่กับลูกไปจนแก่เฒ่าแต่ก็ต้องหมดหวังเมื่อลูกของตนไม่มีวันฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง

สังเกตว่าในครั้งนี้นี้กระบวนพรรณนาถึงการพลัดพรากเป็นการพรรณนาอารมณ์ สะเทือนใจที่จำนวนบทมีสัดส่วนน้อยกว่าการพรากแบบจากเป็น อันเนื่องมาจาก ในครั้งแรกที่พระนางบุญเหลือตัดสินใจให้พระลอเดินทางจากมา พระนางบุญเหลือ ทำใจไว้ล่วงหน้าบ้างแล้วว่าพระลออาจจะไม่ได้กลับมา ดังนั้นการพรรณนาในการ พลัดพรากครั้งแรกจึงเป็นการพรรณนาความรู้สึกที่หนักแน่นของพระนางบุญเหลือ เพื่อเหนี่ยวรั้งพระลออย่างสุดกำลัง ส่วนการพรรณนาในการพลัดพรากเมื่อรู้ว่าพระลอ สวรรคตแล้วเป็นการพรรณนาอารมณ์โศกเศร้าสูญเสียแต่เป็นความสูญเสียที่เคย คาดคิดและทำใจเอาไว้แต่แรกดังที่พระนางบุญเหลือกล่าวว่า “ชนนี้กลัวดังนี้ห้าม เจ้ารับรู้ก็ ทำเจ้าฤฯ พัง แม่เอ๋ย ฯ” แต่กระนั้นความรู้สึกโศกเศร้าสูญเสียก็ยังคงเกิดขึ้น และทรมานจากความทุกข์อยู่

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าเหตุการณ์จากการพลัดพรากแบบ “จากเป็น” เป็น ปมปัญหาของเรื่องซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่กวีในนิยมนำมาใช้เป็นการผูกเรื่องก่อนที่จะเกิด บทพรรณนาคร่ำครวญเพื่อแสดงความทุกข์ที่เกิดขึ้นทางใจของตัวละคร อาจเนื่องจาก พลัดพรากแบบจากกันทั้งที่ตัวละครทั้งสองฝ่ายยังมีชีวิตอยู่นั้น สามารถแสดงให้เห็น ถึงความรักความผูกพันอันลึกซึ้งของตัวละครทั้งสองตัวได้ดี และเห็นถึงการแสดง ความรักทั้งในฐานะของผู้ให้และผู้รับแบบตอบกลับกันได้ จึงทำให้เกิดความสะเทือน อารมณ์ในแบบที่ยังแสดงความหวังของการอาจจะได้กลับมาพบกันอีก ในขณะที่มีการ พลัดพรากแบบจากตาย เป็นการแสดงจุดสุดยอดและคลี่คลายเรื่อง อันสร้าง ความ สะเทือนอารมณ์ของความสูญเสียของตัวละครที่หมดสิ้นความหวังเพื่อทำให้ปมปัญหา ที่ผูกเรื่องมานั้นจบลง

3. การสูญเสียทางกายหรือสมบัตินอกกาย

การสูญเสียทางกายหรือสมบัตินอกกาย เป็นการสูญเสียอันเกิดจากการพลัดพรากจากถิ่นที่อยู่อาศัยหรือพลัดพรากจากสิ่งของที่รัก เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อตัวละครที่มีความผูกพันกับสถานที่ใดที่หนึ่ง สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นบ้านเมืองหรือถิ่นฐานที่กำเนิด มีเหตุให้ต้องออกเดินทางจากบ้านจากเมืองหรือสถานที่นั้นๆ ไป จึงทำให้โหยหาอาลัยสถานที่ที่จากมา

ตอนที่พระลอเดินทางออกจากบ้านเมืองของตนเพื่อมุ่งหน้าไปยังเมืองสรอง ทำให้พลัดพรากจากถิ่นกำเนิด เมื่อเดินทางถึงกลางป่าไพรพระลอก็นึกถึงนางและนึกถึงถิ่นอาศัย ดังนี้

เห็นบ้านบดจบ้าน	เมืองเรา พี่เอย
เรือนโรงรุกรูยเขา	รูปรำย
บเห็นที่จักเอา	สักหยาด เลยพี่
เห็นดังนี้สู้หม้าย	อยู่แล้ฤแล ฯ

(กรมศิลปากร, 2540, น. 428)

จากตัวบทแสดงให้เห็นว่า ตัวละครเดินทางและจากบ้านเมืองของตนเพื่อไปทำตามความปรารถนาคือ ไปหาพระเพื่อนพระแพงที่ต่างเมือง และเหตุการณ์นี้เป็นเหตุการณ์สำคัญตรงที่เมื่อตัวพระลอเดินทางออกจากเมืองแล้วก็ไม่สามารถที่จะกลับมาที่เมืองเดิมของตนได้อีก อันนำไปสู่การที่พระลอเสี่ยงตายและรู้ว่าตนต้องตาย ดังนั้นการจากเมืองในครั้งนี้จึงเป็นการพลัดพรากจากบ้านเมืองของตนเองตลอดกาล กวีได้พรรณนาถึงความหวนหาอาลัยในบ้านเมืองที่ตนเองเคยอาศัยอยู่

4. การสูญเสียขวัญกำลังใจ

การสูญเสียขวัญกำลังใจ เกิดจากการที่ตัวละครเกิดความปรารถนาที่จะกระทำให้บางสิ่งบางอย่างขึ้นแต่ก็ต้องพบกับความไม่สมปรารถนา เกิดปัญหาขึ้นมา หรือสิ่งที่

หวังไม่สำเร็จสมดังใจ จึงทำให้ตัวละครเกิดความคับข้องหมองใจกับตัวเองหรือผู้อื่น ปัญหาและอุปสรรคที่ตัวละครต้องเผชิญนั้นเกิดขึ้นได้ทั้งภายในจิตใจตนเอง และภายนอกตนเอง ทำให้เกิดการเสียขวัญหรือกำลังใจขึ้น ดังนี้

4.1 ตัวละครคับข้องหมองใจกับตนเอง เกิดเมื่อตัวละครเกิดความคับข้องหมองใจ หรือมีเรื่องที่เข้ามากระทบภายในจิตใจและยังไม่สามารถระบายออกจนอัดอั้น

เรื่องอนิรุทธคำฉันท์ปรากฏตัวบทพรรณนาคำครวญเพราะเกิดความขัดแย้งกับตัวเองคือ ตอนพระไทรมารับพระอนิรุทธและจะอุ้มกลับ ในตอนนั้นเมื่อพระไทรมองเห็นภาพที่พระอนิรุทธและนางอุษาอกอดก่ายกันก็เกิดความลังเลในใจขึ้น ดังนี้

พิศเพียรสองศรีตาลฉนน	สองเกี้ยวกายกมล
ประกิตแลชิดเศียรสม	
เทพารักษ์ปรารถนัปรารมภ์	ใจเน่งนิษกรม
เจ็บจระเทินสองศรี	

(กรรมศิลปากร, 2545, น. 584)

เมื่อพระไทรมารับพระอนิรุทธกลับและเห็นว่าพระอนิรุทธกับนางอุษานอนกอดก่ายกันด้วยความรัก พระไทรจึงเกิดความรู้สึกถึงเล่ห์เหลี่ยมว่าควรมิควรที่จะพรากราคุกรอกออกจากกัน แต่สุดท้ายก็กระทำ พระไทรจึงรำพึงรำพันด้วยความสงสารที่จำต้องพรากราคุกรอกจากนางอุษา

ความคิดอันเป็นอุปสรรคที่เกิดขึ้นภายในจิตใจอาจเกิดขึ้นเพราะสิ่งแวดล้อมหรือสังคมวัฒนธรรมภายนอกที่เป็นตัวหล่อหลอม ดังเช่นตอนที่พระเพื่อนพระแพงได้ยินเสียงขับซอชมโฉมของพระลอแล้วก็เกิดความปรารถนาที่อยากได้มาเป็นคู่ครองทันทีทันใด แต่เนื่องด้วยสังคมวัฒนธรรมที่ทำให้ทั้งสองรู้สึกว่าการชักชวนหรือการเป็นผู้เริ่มต้นให้ความรักต่อผู้ชายก่อนเป็นสิ่งที่ผิด ดังตัวอย่าง

ความคิดผิดรีดไถ	ความอาย พี่เอย
หญิงสื่อชักชวนชาย	สู่หย้า
เจ็บเพื่อว่าแห่งตาย	ดีกว่า ไล่นา
เผื่อหากรักทำว้าว	ไปรู้จักเมื่อ ๕

(กรมศิลปากร, 2540, น. 392)

พระเพื่อนพระแพงตอนที่ไถ่เงินเสียงขับซอชมโฉมพระลอกก็เกิดตกหลุมรักและปรารถนาที่จะได้มาเป็นคู่ครองของตนเอง แต่ในขณะเดียวกันทั้งสองนางก็เกิดความรู้สึกอับอายและผิดบาปขึ้นมาในจิตใจ ความอับอายที่เกิดขึ้นเป็นผลจากจารีตประเพณีในสังคมวัฒนธรรมของชาวอยุธยาตอนต้นที่หล่อหลอมให้ผู้หญิงต้องรักษานวลสงวนตัว รักษาภริยาที่ที่มีต่อเพศตรงข้าม โดยเฉพาะทั้งพระเพื่อนพระแพงมีฐานะเป็นธิดาของกษัตริย์ด้วยแล้วยิ่งต้องเก็บกอดความปรารถนาที่มีเอาไว้ภายใน

ความรู้สึกอับอายและผิดบาปนี้เป็นปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นมาภายในจิตใจของตัวละคร และตัวละครจะต้องเผชิญกับความทุกข์ที่ถูกบีบคั้นหรือความขัดแย้งของเหตุผลในจิตใจตนเองจนทำให้เมื่อถึงจุดที่ต้องระบายออกจึงเกิดเป็นการพรรณนาคร่ำครวญที่แสดงออกถึงความอัดอั้นตันใจขึ้น

4.2 ตัวละครคับข้องใจกับบุคคลอื่น เกิดขึ้นเมื่อตัวละครขัดแย้งหรือมีความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จนไม่สามารถกระทำตามอย่างที่ตนอยากทำได้ และเมื่อเกิดผลสรุปออกมาทำให้มีผู้ผิดหวังหรือเสียใจขึ้น เช่น ตอนพระลอกทูลพระนางบุญเหลือเพื่อขอออกจากเมืองแต่ถูกทัดทาน ดังนี้

ท้าวทูลธิราชไ้	ชนนี้
ไหว้บาทงกษศรี	ใส่เกล้า
ข้าพระอยู่มา	ใจเหินเอย พระเอย
จักใคร่ลาพระเจ้า	เที่ยวเล่นพนาสน ๕

ออกท้าวพังลูกให้	ทูลลา ท่านนา
เจ้าแม่แปนไคนา	ดังนี้
มดหมออยู่รักษา	สงวนราช นะพ้อ
สุดกำลังเขาสี	ยากแก่ทุกอัน ฯ

(กรมศิลปากร, 2540, น. 413)

บทข้างต้นพระลอเกิดความทรมานที่อยากจะไปหาพระเพื่อนพระแพงจึงขอพระนางบุญเหลือว่าขอออกไปเที่ยวเล่นในป่า แต่พระนางบุญเหลือก็ทัดทานไม่ให้ออกไป ดังนั้นจึงเกิดความขัดแย้งกันขึ้นเนื่องจากเกิดความเห็นที่ไม่ตรงกันและทำให้ต้องมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สมความปรารถนา

ปิตร โส อุทิกุขติ เลงหน้าพ้อมลัก เจ็บใจกัมม่าว โสแด เวทมสุสตุ
 ฤตตุตว ยรรอของค์อนาถ พยงลาลาศไปโพอนนันท ปิตุ ปาทานิ
 วนุหติ กราบสยบ ชบเหนือบาท ไทปิตรราชฤษี สิทธิแล ปิตุ ปาทานิ
 วนุหิตวา ให้พิลาปลาลศ ไหวบวบทพระพ้อ แล อิท วจนมพรวี ยง
 ความทุกข์เท่าฟ้า กำพร้าพ้อก็ทูลพิท ดงนี้ อมมา จ ตาต นิขุนดา
 บพิตร ออกนางตูไปป่า แต่เข้าล่าเดอรดงโสดได้ ตูวญจ โน ตาต ทสสุสิ
 ท้าวรบมิเห็นแก่ตูซำก็ดี จงธเห็นแก่ออกนางมัทรีท้าวแม่ ดงงฤแล
 มาให้ พรหมณเฑเอบยตี ดงนี้...

(กรมศิลปากร, 2540, น. 202)

ตัวอย่างข้างต้นมาจากเรื่องมหาชาติคำหลวง เป็นตอนที่ชูชกมาขอพระกัณหาชาลีจากพระเวสสันดร แต่พระกัณหาชาลีไม่ยอมไปกับชูชกจึงได้แอบหนีลงสระ เมื่อพระเวสสันดรมาตามทั้งสองกุมารจึงยอมขึ้นมา แต่ในส่วนนี้ก็แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างพระกัณหาชาลีกับพระเวสสันดร เนื่องจากเมื่อพระกัณหาชาลีพรรณนาคร่ำครวญก็ได้ยกให้เห็นถึงความเศร้าโศกเสียใจที่ผู้เป็นบิดาได้ยกตนให้แก่ชูชกและ

ตนก็ถูกทำร้าย ทำให้เจ็บปวดและเสียใจ ซึ่งในส่วนนี้นั้นเองที่แสดงเหตุในการคร่ำครวญ และความคับข้องหมองใจของพระกัณหาชาติที่พระบิดายกตนให้ตามไปรับใช้ชุก

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นความขัดแย้งระหว่างบุคคล 2 คน จึงทำให้เกิดปัญหา และอุปสรรคขึ้นเมื่อมีความต้องการที่ไม่ตรงกัน อย่างพระลอต้องการไปเมืองสรอง ก็ถูกขัด พระนางบุญเหลือที่ไม่ต้องการให้ไปก็พยายามขัดไม่ให้อีกฝ่ายสมปรารถนา ปัญหาที่เกิดขึ้นเช่นนี้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการพรรณนาคร่ำครวญเพื่อเรียกร้องขอความเห็นใจและแสดงเหตุผลให้อีกฝ่ายได้ทราบความต้องการ

นอกจากนี้ลักษณะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบทพรรณนาคร่ำครวญยังแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถานะของตัวละครที่มีส่วนในการสร้างบทพรรณนาคร่ำครวญ ดังเช่นความสัมพันธ์ในเชิงครอบครัวที่เห็นจากพระนางบุญเหลือหรือท้าวพิชัยพิษณุกร ทำให้เห็นว่าตัวละครบิดามารดาเมื่อครวญถึงบุตรของตนนั้นมีลักษณะการครวญที่แสดงให้เห็นถึงความรักใคร่อันผูกพันใกล้ชิด สิ่งหนึ่งที่สังเกตได้คือการกล่าวถึงอีกฝ่ายในอดีตหรือกล่าวถึงวิถีชีวิตในวัยเยาว์หรือแสดงความเจ็บปวดที่ปานประหนึ่งจะขาดใจ ยามเมื่อต้องพลัดพรากจากบุตรของตน ในขณะที่การพลัดพรากของตัวละครฝ่ายหญิง และฝ่ายชายที่มีสถานะเป็นคนรักเช่น พระนางพระเพื่อนพระแพงคร่ำครวญถึงพระลอ พระนางพินทุมดีคร่ำครวญถึงพระสมุทรโสมพะ นางอุษาคร่ำครวญถึงพระอนิรุทธิ์ครวญ เพื่อขอความรักความเห็นใจจากอีกฝ่ายอันเกิดจากความร้อใจของไฟเสน่หา

อนึ่ง สังเกตได้ว่าบทพรรณนาคร่ำครวญในวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น ส่วนใหญ่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความสูญเสียโดยการพลัดพรากจากสิ่งที่รัก เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ตัวละครเกิดความทุกข์ ซึ่งการพลัดพรากและการสูญเสียเป็นแก่นสำคัญในพระพุทธานุศาสน์ที่กวีนำเสนอผ่านแนวคิดการมองโลกด้วยปรัชญาของความไม่เที่ยง ความไม่แน่นอน หรือเรื่องของกฎแห่งกรรม เพื่อให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงความเป็นไปของชีวิตได้

7. แนวคิดที่แสดงให้เห็นปรัชญาชีวิตจากบทพรรณนาครัครวญ

สังคมไทยส่วนใหญ่เป็นสังคมพุทธศาสนา ความคิดความเชื่อส่วนใหญ่จึงมีรากฐานมาจากพุทธปรัชญา และฝังรากลึกอยู่ในจิตใจของคนไทยตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน โดยเฉพาะสังคมในสมัยอยุธยาที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพุทธศาสนา กวีแสดงแนวคิดผ่านงานวรรณกรรมผ่านบทพรรณนาครัครวญที่มีการพลัดพรากและสูญเสียอันเป็นแก่นสำคัญในพระพุทธรูปศาสนาที่เชื่อมโยงไปสู่หลักธรรมสำคัญได้

1. ความรักคือบ่อเกิดของความทุกข์

ความรักเป็นอารมณ์พื้นฐานของมนุษย์อันเกิดจากความพึงใจของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งเมื่อมนุษย์เกิดความพึงใจในสิ่งต่างๆ ก็มักจะพ่วงมาด้วยความปรารถนาในสิ่งนั้น และเมื่อความปรารถนาในความรักของมนุษย์ไม่ได้รับการตอบสนองหรือถูกเติมเต็ม จึงเกิดความทุกข์ขึ้น

ในพุทธปรัชญา ความรักเป็นนามธรรมที่เป็นบ่อเกิดแห่งอกุศลมูล เป็นเครื่องทำให้จิตใจเศร้าหมอง แมชีจิณธกัญจน์ ธัมมะรักชิตา ได้กล่าวถึงนิยามความหมายของความรัก ดังนี้

1. สเนหา (สเนหะ) เป็นความรักที่เกิดจากตัณหา เป็นการสนองความต้องการของตนเอง และแยกได้เป็นทวิภูมิจนุสเนหา คือความรักจากการเห็นผิด
2. เปมะ หมายถึง ความรักแบบอกุศลที่เป็นความรักแบบกลางๆ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เคหะสิตเปมะ” เป็นความรักที่เป็นความพอใจเกี่ยวเนื่องกัน เช่น พี่รักน้อง
3. เมตตา เป็นความปรารถนาดีอนุเคราะห์ เอื้อเฟื้อ ผื่อแผ่ ความไม่ปองร้ายกันและกัน
4. เมตตาอัปปมัญญา เป็นความรักที่ไม่มีขอบเขตและไม่มีประมาณ ไม่มีจำกัด มีจิตแผ่ไปทั้งมนุษย์และสัตว์...

(แมชีจิณธกัญจน์ ธัมมะรักชิตา, 2560, น. 144 -145)

จากนิยามความหมายอันเกี่ยวเนื่องกับความรักจะเห็นว่า ในบทพรรณนาคร่ำครวญที่ตัวละครคร่ำครวญหาผู้เป็นที่รัก ส่วนใหญ่มาจากความทุกข์จากความรักประเภท “สินหา” คือความรักที่เจอไปด้วยความปรารถนา อยากครอบครอง จนเกิดความร้อนรุ่มขึ้นมาในใจ ดังตัวอย่างจากลิลิตพระลอ ความว่า

ผิวไข่นพยาธิไซร์	ยาหาย ง่ายนา
ไข่นกกระทาหลายใคร	ช่วยได้
ไข่นกกระทาตาย	ดีกว่า ไล่นา
สองพี่น้องในไร่	แต่ถ้าเผาเผื่อ ๔

(กรมศิลปากร, 2540, น. 391)

ตัวอย่างจากเรื่องลิลิตพระลอ เป็นตอนที่พระเพื่อนพระแพงได้ยินเสียงขับชอชอความงามของพระลอจนเกิดตกหลุมรัก ทว่าด้วยความที่ตัวเองและพระลอเป็นเมืองคู่แค้นที่ไม่ถูกกัน อีกทั้งคนเป็นผู้หญิงจึงไม่สามารถที่จะเรียกร้องความรักจากพระลอได้ก่อน ความกังวลและความไม่สมปรารถนาในความรักเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ทำให้พระเพื่อนพระแพงเกิดความทุกข์จากความรัก

ก็ได้แสดงความทุกข์อันเกิดจากความรักผ่านความเปรียบแสดงอาการพระเพื่อนพระแพงว่า “เห็นราชสองหมองเหมือน ดั่งไข” ซึ่งแสดงให้เห็นความผิดปกติทางกาย เช่น ความแข็งขี้ม เสร้าหมอง ไม่เหมือนคนปกติ จนทำให้พระพี่เลี้ยงสังเกตเห็น เมื่อประกอบกับการใช้คำว่า “ไข่นก” ที่เปรียบให้เห็นความไม่สบายทั้งกายและใจของสองนาง จึงเห็นวิธีการสื่อว่าอาการผิดปกติเหล่านี้เป็นเหตุทำให้เกิดความทุกข์อันมีสาเหตุมาจากความรักที่ยังไม่สมความปรารถนา

ความรักที่เป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์เกิดจากความเสนาหา ความลุ่มหลง ความใคร่และปรารถนาจะครอบครอง จนนำไปสู่การเกิดกิเลสตัณหา คือ กามตัณหา อันหมายถึง

ความทะยานอยาก โดยเฉพาะอยากครอบครอง และเมื่อยังไม่สามารถครอบครองในสิ่งที่อยากได้ ตัวละครจึงเกิดความทุกข์ร้อนจากไฟกามที่แผดเผาใจ

2. การพลัดพรากจากสิ่งที่รักทำให้เกิดความทุกข์

ความทุกข์ เป็นสาเหตุสำคัญที่เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มีความไม่สบายกายหรือไม่สบายใจ และนำมาซึ่งความเศร้าโศก เสียใจ และทางหนึ่งที่จะทำให้รู้สึกดีขึ้นเมื่อคนเราประสบกับความทุกข์ก็คือ การระบายออก ดังนั้นบทพรรณนาคร่ำครวญที่เกิดขึ้นในงานวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น จึงเกิดขึ้นเมื่อมีเหตุการณ์ที่ตัวละครหรือตัวกวีเผชิญกับความทุกข์ ความทุกข์ในที่นี้หากให้จัดประเภทตามความหมายของคำว่า “ทุกข์” ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงไว้ในอริยสัจ 4 จะแยกออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ได้แก่ “สภาวะทุกข์” กับ “ปณิณกะทุกข์” ดังนี้

สภาวะทุกข์ หมายถึง ความทุกข์อันเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องพบเจออย่างไม่มีข้อยกเว้น เป็นสภาพที่ติดตัวมา ได้แก่ การเกิด แก่ เจ็บ และตาย ซึ่งเป็นความเป็นไปของโลก

ส่วนปณิณกะทุกข์ หมายถึง ความทุกข์ที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว เป็นความทุกข์ที่จรมาเมื่อมีสิ่งที่มากระทบกับใจเรา เช่น ความเศร้าโศกเสียใจ ความไม่สบายน้อยเนื้อต่ำใจ ความคับแค้นขุ่นข้องหมองใจหรือพลัดพรากจากสิ่งที่รัก เป็นต้น (พระธรรมกิตติวงศ์, 2553, น. 325)

ดังจะเห็นแล้วว่าเมื่อมนุษย์ประสบกับความทุกข์ ก็จะก่อให้เกิดการพรรณนาคร่ำครวญเพื่อหาทางระบายความเจ็บปวดหรือความคับข้องออกมา ดังนั้นเมื่อมองงานวรรณกรรมในสมัยอยุธยาตอนต้นที่ได้ศึกษาจึงเห็นว่าก่อนถึงบทพรรณนาคร่ำครวญกวีจะสร้างปมปัญหาหรือเหตุการณ์ที่เป็นบ่อเกิดของความทุกข์ขึ้น ซึ่งเป็นความทุกข์อันเนื่องมาจาก “ปณิณกะทุกข์” เป็นทุกข์ที่เกิดขึ้นครั้งคราว โดยมีเหตุการณ์และเรื่องราวที่มากระทบใจตัวละคร ซึ่งความทุกข์จรอันเด่นชัดได้แก่ การพลัดพรากของตัวละคร

การพลัดพราก คือการที่ตัวละครหรือตัวกวีมีเหตุจำเป็นที่จะต้องแยกจากบุคคลหรือสถานที่ที่ตนเองรักและผูกพัน เมื่อจิตเกิดความผูกพันมนุษย์จะผูกความคิดที่ว่าเรามีสิทธิหรือมีความเป็นเจ้าของในสิ่งนั้นแล้วเกิดความหวงแหน ดังนั้นหากต้องพลัดพรากจากสิ่งที่เคยผูกพันแม้จะเป็นเพียงช่วงระยะเวลาหนึ่ง ก็จะทำให้เกิดความคิดคะเนถึงหาจนเกิดเป็นความทุกข์

ความโดดเด่นในบทพรรณนาคำครวญคือการพรรณนาความทุกข์ของการพลัดพรากที่หลากหลายรูปแบบ และใช้ภาษาที่ทำให้เกิดความสะเทือนใจที่น่าเสนอให้เห็นความเจ็บปวดและความทุกข์ทรมานของการพลัดพราก

ในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์มีตอนหนึ่งที่พิทยธรรชีอธิบายกมุขอุ้มชายามาหาเหยี่ยวเล่น ระหว่างทางได้พบกับบรรณบุตรพิทยธรรชีอีกตน ทั้งสองต่างลุ่มหลงในความงามของนางพิทยธรร รณบุตรเกิดความอยากได้ของผู้อื่น จึงเข้าต่อสู้เพื่อแย่งชิงกัน สุดท้ายรณกมุขพ่ายแพ้และบาดเจ็บสาหัสจึงได้พรรณนาคำครวญออกมา ดังนี้

แสนโศกสากส่ำสรด	ดิเสนาะทั้งแดลาน
เดือดร้อนรำพึงอนุชพาล	-ทุกเมื่อวันนร
โอโหมาทนทุกข์ท้งล	เพราะว่าพรากพฐสมร
เสมอหายเหตุทุกข์ทรร-	มนัสก็พิลาป

(กรมศิลปากร, 2545, น. 224)

ตัวอย่างข้างต้นเมื่อพิทยธรรพ่ายแพ้ในการต่อสู้กับบรรณบุตรและถูกแย่งชิงชายาที่รักไป พิทยธรรจึงพรรณนาคำครวญความทุกข์ของตนผ่านการเน้นย้ำให้เห็นความเจ็บอันเกิดจากการพลัดพรากสูญเสีย นอกจากจะเจ็บปวดแผลทางกายแล้ว ยังเจ็บภายในใจ ทั้งอายุทั้งเสียชีวิต ซึ่งจะเห็นความเพียงเพราะความละโมภของฝ่ายตรงข้ามจึงเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายและเกิดการพรากจากขึ้น

น เม อิทธิ ตถา ทุกข์ ทุกข์สังสารแห่งห้อง ไซ้จะต้องแต่ดู นั้วได้ ลพภา
 หิ ปุณฺนา อิทธิ สิ่งคน เคนดินฟ้า ทุกถ้วนหน้าโสดเสมอนน โสได้
 ยญจ อมฺมํ น ปสฺสิสฺสํ ทุกข์ท่างลเหลือแหล่ เพราะบเห็นหน้าแม่มีตรี
 ลูกเลยย ต่ เม ทุกฺขตรํ อิโต ทุกฺขนี้เจ็บร้อยเท่าพันทวี ยิ่งพราหมณ์
 ดีพราหมณ์ด่าแล น เม อิทธิ ตถา ทุกข์ อันว่าทุกข์ ท่างลทโทษ ไซ้
 จะได้โสดแก่ดู นั้วนำท้าว ลพภา หิ ปุณฺนา อิทธิ คนท่วยท่วไตรภพ
 ย่อมได้สออบอาดูร ดูจนี้ ยญจ ตาตํ น ปสฺสิสฺสํ ทุกข์อนนบมิเห็น
 พระปิตุราช เจ็บพยงขาดใจตาย แลนาเจ้า ต่ เม ทุกฺขตรํ อิโต ทุกข์
 เจ็บแสนสิ่ง ร้ายร้อยยิ่งพราหมณ์ดีดำนันน สา ฐฺน กปณ อมฺมา
 อำดงจริงออกท้าวไท ร้อยรู้บให้หารา ฤาอิมเลยย จิรรตตาย รุจฺจติ
 ราตรีตอกให้ ยยวอกให้ตรอมตาย นั้วนาเจ้า กณฺหชินํ อปสฺสฺสนฺตี
 เพราะบมิเห็นแก้วกัณหาอ่อนน้อย ลห้อยหวังใจถึง ทุกเมื่อแล
 กุมารี จารุทสฺสํ เป็นสาวน้อยนงโพธิ หน้าบววโบษบุรณจันทร
 จแจ่มนั้นน โส ฐฺน กปณ ตาโต ดงจริงพระราชบิดาเจ้าหล้า
 ร้อยจะเป็นกำพร้าพรากสองรา...

(กรมศิลปากร, 2545, น. 204-205)

ตัวอย่างข้างต้นมาจากเรื่องมหาชาติคำหลวง เป็นตอนที่ชูชกเดินทางมาขอ
 พระกัณหาพระชาติจากพระเวสสันดร ทั้งสองกุมารถูกชูชกทำร้ายทรมาน พระชาติเมื่อรู้ว่า
 ตนต้องจากพระบิดาและพระมารดาไปก็คร่ำครวญออกมาให้เห็นถึงความทุกข์ของตน
 ที่ต้องพรากจากผู้เป็นที่รัก

การคร่ำครวญของพระชาตินำเสนอให้เห็นทุกข์ของลูกที่ต้องจากบิดามารดา
 ว่าเกิดความเจ็บปวดทรมานมากมายมหาศาล ผ่านจินตภาพของการเปรียบเทียบ
 ความทุกข์ “ทุกข์ท่างลเหลือแหล่ เพราะบ เห็นหน้าแม่มีตรี” การที่ตนถูกชูชกทรมาน
 ทางกายเป็นร้อยเท่าพันเท่า ก็ยังไม่เท่าทุกข์ทางใจจะต้องจากพระมีตรี หรือที่กล่าวว่า
 “ทุกข์อนนบมิเห็นพระปิตุราช เจ็บพยงขาดใจตาย” ก็เช่นกัน เป็นการเน้นให้เห็นว่า ไม่ว่า
 ตนจะเจ็บปวดทรมานกายสักเพียงใด ก็มีอาจเทียบความเจ็บปวดทรมานอันเกิดจาก

การพราจจากบุคคลอันเป็นที่รักได้ และเป็นการย้ำให้เห็นถึงแนวคิดที่ว่า การพลัดพราจจากสิ่งรักคือความทุกข์

3. ชีวิตมนุษย์มีกรรมเป็นเครื่องกำหนด

“กรรม” หมายถึงการกระทำ สามารถแบ่งได้ตามการแสดงออกคือกายกรรม วาจากรรมและมโนกรรม ความเชื่อเรื่องกรรมเป็นพื้นฐานความเชื่อของพุทธศาสนา เพราะทุกสิ่งในโลกเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปตามผลของกรรมทั้งสิ้น กรรมเป็นเรื่องของเหตุและผล เหตุคือการกระทำสิ่งใดๆ ส่วนผลคือผลของการกระทำสิ่งนั้นๆ ซึ่งอาจเกิดขึ้นทันทีหรือไม่ก็ได้ และชาวพุทธก็มีความเชื่อว่าเมื่อประกอบกรรมดี ก็จะทำให้พบแต่เรื่องดี ไปเกิดในภพภูมิที่ดี แต่หากกระทำความชั่ว กรรมนั้นจะส่งผลแก่ตัวผู้กระทำให้เกิดความทุกข์ และไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดี ซึ่งจะเห็นว่ากรรมในที่นี้เกิดขึ้นตามหลักของวัฏฏะ ดังนี้

วัฏฏะ 3 หรือ ไตรวัฏฏ์ (วน, วงเวียน, องค์ประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องกัน ของภวจักร หรือสังสารจักร – Vatta: the triple round; cycle)

1. กิเลสวัฏฏ์ (วงจรกิจเลส ประกอบด้วยอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน – Kilesa-Vatta: round of defilements)

2. กรรมวัฏฏ์ (วงจรรกรรม ประกอบด้วยสังขารและกรรมภพ – Kilesa- Vatta: round of kamma)

3. วิบากวัฏฏ์ (วงจรวิบาก ประกอบด้วย วิญญูญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า อุปปัติภพ ชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น – Kilesa-Vatta: round of results)

สามอย่างนี้ ประกอบเข้าเป็นวงจรใหญ่แห่งปัจจุอาการ เรียกว่า ภวจักร หรือสังสารจักร ตามหลักปฏิจจสมุปบาท

(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2545, น. 100)

สิ่งที่ก่อให้เกิดการทำความกรรมคือกิเลส เมื่อใจเกิดความปรารถนาหรือเกิดกิเลสขึ้น จึงประกอบกรรม แต่สิ่งที่ทำให้ประสบผลต่อมาหลังจากประกอบกรรมแล้วคือการ เสวยผลของกรรมนั้น คือวิบากที่อาจเกิดขึ้นในภพนั้นหรือส่งผลต่อในภพหน้า

เรามีความเชื่อว่าการกรรมจะเป็นเครื่องกำหนดสิ่งที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกรรมที่เกิดจากชาติที่แล้ว หรือกรรมที่เพิ่งกระทำในชาตินี้ ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีเหตุมีผล และกรรมนี้ก็ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ความเชื่อเหล่านี้ได้หลอมรวมอยู่ในจิตใจของชาวไทยและแสดงออกมาผ่านสิ่งต่าง ๆ รวมถึงงานวรรณกรรมด้วย ดังเช่นในบทควาญ จากเรื่องลิลิตพระลอ ดังความว่า

รอยกรรมจำจากเจ้า	จอมกษัตริย์
รอยบาปเพลงจำพลัด	ออกเท้า
พระคุณไปแทนขาด	ใจตั้ง นี้นา
ยาหยูกเขาโน้มน้าว	ลูกให้ไหลหลง ฯ

(กรมศิลปากร, 2540, น. 419)

ในตอนนี้เป็นตอนที่พระลอกล่าวกับพระราชมารดาของตนว่าเป็นเพราะกรรม ของตนที่ทำได้ จึงทำให้ต้องเดินทางจากบ้านจากเมืองไปยังเมืองของศัตรู เพื่อโน้มน้าว ให้พระนางบุญเหลือคลายความทุกข์โศก คือแสดงความเห็นเหตุเป็นผลของตน ผ่านความคิดที่ว่า “รอยกรรมทำให้จำจาก ส่วนรอยบาปทำให้จำพลัด” เพราะคำว่า “กรรม” ของพระลอนั้นหมายถึงการกระทำที่ตนได้เคยกระทำไว้ในชาติปางก่อน ซึ่งไม่มีใครรู้ได้ว่าจะเกิดอะไรขึ้น แต่ชาวพุทธเชื่อว่าการกระทำในชาตินี้คือการรับผลจากกรรมที่ เคยเกิดขึ้นมาจากอดีต นั่นคือการเสวยส่วนที่เป็น “วิบาก” ดังนั้นเมื่อพระลอยกเหตุผล ของ “กรรม” ขึ้นมาจึงทำให้พระนางบุญเหลือเริ่มที่จะทำใจยอมรับ

การมองว่าเรื่องของกรรมที่เป็นตัวกำหนดความเป็นไปของชีวิต เป็นสิ่งที่กวีถ่ายทอดผ่านความคิดของตัวละคร เช่นเดียวกับในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ในตอนที่พระสมุทรโฆษรำพันถึงนางพินทุมดีว่า

บุญได้นี้โททำ
บาปได้นี้หนอปาง

และมานำไปสมนาง
มาบ่ารสพวงงาม

(กรรมศิลปากร, 2545, น. 168)

การนำเสนอวิธีการใช้คำคู่ตรงข้ามเช่น บุญ-บาปตามหลักกฎแห่งกรรม ผ่านชีวิตของตัวละครทำให้เห็นว่าชีวิตที่เกิดขึ้นนั้นมีกรรมเป็นเครื่องกำหนด กรรมดีคือบุญที่ได้สั่งสมทำให้พระสมุทรโฆษได้พานพบและมีความสุขกับนาง แต่บาปคือความเชื่อว่าเป็นกรรมไม่ดีจากอดีตชาติมีผลทำให้ในชาตินี้ตัวละครต้องเกิดการพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ดังนั้นเรื่องของกรรมจึงมีบทบาทในฐานะเป็นพื้นฐานความคิดและส่งผลกระทบต่อการดำเนินเรื่องต่างๆ ในวรรณกรรม

ดังนั้นจะเห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องของกรรม ถูกส่งผ่านการเสวยวิบากของตัวละครที่ต้องเกิดความสูญเสีย และเชื่อว่าความสูญเสียที่เกิดขึ้นเป็นผลจาก “กรรม” ที่ได้กระทำไว้ในอดีต

4. ชีวิตเป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์

ปรัชญาพระพุทธศาสนาในเรื่องของไตรลักษณ์ เป็นหลักคำสอนที่สำคัญและเป็นปรัชญาความจริงแท้อันประเสริฐที่ทำให้พระพุทธองค์ทรงค้นพบสัจธรรมในการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสมพุทธเจ้า ประกอบด้วย อนิจตา หมายถึงสังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นสิ่งไม่เที่ยง ทุกขตา หมายถึงสังขารทั้งหลายทั้งปวงย่อมมีความเปลี่ยนแปลงทำให้เป็นทุกข์ และอนัตตตา หมายถึง สิ่งทั้งหลายทั้งปวงย่อมไม่มีตัวตน ดังที่พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสนได้ให้นิยามความหมาย ดังนี้

ในทางพุทธศาสนาได้ให้นิยามความหมายของไตรลักษณ์ไว้ว่า

ไตรลักษณ์ แปลว่า ลักษณะ ๓ อย่าง

ไตรลักษณ์ หมายถึง ลักษณะหรือข้อกำหนด หรือสิ่งที่มีประจำอยู่ในตัวของ
สังขารทั้งปวง ๓ อย่าง คือ

๑ อนิจจตา ความเป็นของความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา

๒ ทุกขตา ความเป็นทุกข์ คือทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้

๓ อนัตตตา ความเป็นของมิใช่ตัวตน ความปราศจากอัตตา

ลักษณะ ๓ อย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญญลักษณะ คือลักษณะที่มี
เสมอกันแก่สังขารทั้งปวง

(พระธรรมกิตติวงศ์, 2553, น. 272)

ไตรลักษณ์เป็นปรัชญาพื้นฐานที่แสดงสัจธรรมของชีวิต เป็นความจริงแท้ที่แสดง
ให้เห็นถึงความเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปของสรรพสิ่ง และสื่อให้เห็นถึงความไม่มีตัวตน
คือความเป็นตัวกูของกู ทำให้เห็นว่าสุดท้ายแล้วสรรพสิ่งต่างๆ ล้วนไม่มีตัวตนเป็น
ของตัวเอง ซึ่งแนวคิดนี้ก็สื่อผ่านตัวเรื่องออกมาให้ผู้อ่านรับรู้ผ่านกระบวนการตั้งแต่
การเปิดเรื่องไปจนถึงบทสรุปของเรื่องใช้ความเชื่อทางศาสนามาเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน
อย่างมีระบบ

ในบทพรรณนาคำครวญที่ตัวละครพรรณนาอารมณ์ความทุกข์ของตัวเองนั้น
สามารถทำให้เราเข้าใจหลักของความไม่แน่นอนของชีวิต ดังตอนที่พระลอเข้าไปลา
พระมเหสีก็ได้กล่าวว่า

สิ่งใดในโลกล้วน	อนิจจัง
คงแต่บาปบุญยัง	เที่ยงแท้
คือเงาติดตัวตรึง	ตรึงแน่น อยู่เนา
ตามแต่บาปบุญแล้ว	ก่อเกื้อรักษา ฯ

(กรมศิลปากร, 2540, น. 422)

สิ่งที่เกิดขึ้นย่อมเป็นไปตามกรรม ทุกอย่างคือความไม่เที่ยง มีพบบานมีพลัดพราก และเมื่อเกิดการสูญเสียจึงทำให้เกิดทุกข์ สัจธรรมเหล่านี้ล้วนแสดงออกมาให้เห็นใน บทพรรณนาคำครวญ การที่พระลอเคยอยู่ดีมีสุขที่เมืองสรวง เป็นกษัตริย์ แต่วันหนึ่ง กลับต้องออกเดินทางพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอน ต้องมานอนกลางป่า เพียงเพื่อ เดินทางไปหาพระเพื่อพระแพงและได้สังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ มีพบบาน มีพราก มีจากไป สิ่งเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความไม่เที่ยงแท้ของชีวิต ทุกสรรพสิ่ง ย่อมมีความความเปลี่ยนแปลงผันไปตามทางของมัน รวมถึงการแสดงความเปลี่ยนแปลง ความเป็นทุกข์ สิ่งที่เคยมีกลับไม่มี ทุกข์ในที่นี้คือความทุกข์ที่ต้องพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก เช่นเดียวกับพระนางบุญเหลือและพระนางลักษณวดีที่ต้องจากพระลอ ความทุกข์ ของการถูกพลัดพรากนั้นเป็นความทุกข์ที่ยิ่งใหญ่หากมนุษย์ยังไม่สามารถละจากกิเลส หรือสิ่งที่ตนรักได้ ความเปลี่ยนแปลงนำมาซึ่งความทุกข์ ดังนั้นในบทครวญส่วนใหญ่ จึงมักมีการนำเสนอให้เห็นถึงความรู้สึกทุกข์ที่ยิ่งใหญ่ของตัวละครว่าทุกข์เหมือนมี ภูเขาทับอก หรือคร่ำครวญอาลัยอาวรณ์ต่อคนที่รัก

สุดท้ายแล้วไม่ว่าจะเป็นเพราะอนิสงส์ของกรรมหรือบุญบาป แต่ชีวิตที่เกิดมา ล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งไตรลักษณ์ ความไม่เที่ยง ไม่มีสิ่งใดเลยที่จะดำรงสภาพที่ มันเป็นอยู่ได้ตลอด สิ่งนี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นสัจธรรมของชีวิตว่า มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็ ดับไป เป็นความธรรมดาสามัญจุดมุ่งหมายสูงสุดของปรัชญาทางพุทธศาสนาก็คือการ หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ดังนั้นหลักไตรลักษณ์จึงเป็นธรรมขั้นพื้นฐานที่สามารถใช้ มองความเป็นไปในชีวิตต่างๆ และวรรณกรรมก็ใช้ปรัชญาเหล่านี้เป็นสิ่งที่กำหนดและ ถ่ายทอดผ่านวิถีชีวิตของตัวละครออกมา

8. บทสรุป

บทพรรณนาคร่ำครวญเป็นบทที่แสดงให้เห็นถึงความโศกเศร้า ความอาลัยของตัวละครในวรรณกรรมนิทาน มีบทบาทสำคัญในการสื่อความรู้สึกนึกคิดและสร้างอารมณ์ความสะเทือนใจให้แก่ผู้อ่าน เหตุการณ์ที่ทำให้เกิดบทพรรณนาคร่ำครวญสาเหตุหลักคือการพลัดพรากของตัวละครที่ต้องจากผู้เป็นที่รัก หรือการพลัดพรากจากที่อยู่อาศัย รวมถึงความคับข้องหมองใจตนเองยามตัวละครจะต้องเผชิญกับความทุกข์ที่ถูกบีบคั้น หรือความคับข้องหมองใจที่เกิดขึ้นจากบุคคลอื่นเป็นความขัดแย้งระหว่างคน 2 คน ที่มีความต้องการที่ไม่ตรงกัน ปัญหาที่เกิดขึ้นเช่นนี้เป็นสิ่งทำให้เกิดการพรรณนาคร่ำครวญเพื่อเรียกร้องขอความเห็นใจและแสดงเหตุผลให้อีกฝ่ายได้ทราบความต้องการ

นอกจากนี้ยังพบว่ากวีพยายามนำเสนอแนวคิดการมองโลกด้วยปรัชญาชีวิตมนุษย์ เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมพุทธศาสนา จึงได้รับความคิดความเชื่อมาจากพุทธปรัชญาเรื่องของความทุกข์ กฎแห่งกรรมและกฎไตรลักษณ์ ซึ่งนำเสนอหลักกฎธรรมผ่านชีวิตของตัวละครทำให้เห็นว่าความรักและการพลัดพรากเป็นสาเหตุหลักทำให้เกิดทุกข์ ชีวิตที่เกิดขึ้นนั้นมีกรรมเป็นเครื่องกำหนด กรรมไม่ดีจากอดีตชาติมีผลทำให้ในชาตินี้ ให้อ่านเห็นแจ้งว่าชีวิตที่เกิดขึ้นมาล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งไตรลักษณ์ โดยแสดงความไม่เที่ยง ไม่มีสิ่งใดเลยที่จะดำรงสภาพที่มันเป็นอยู่ และสามารถตระหนักถึงสังขารของชีวิตได้

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2540). *วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 1. กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์*.
กรมศิลปากร. (2545). *วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม 2 (พิมพ์ครั้งที่ 2). กองวรรณกรรม
และประวัติศาสตร์*.

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2562). *สมุทรโฆษคำฉันท์ คำฉันท์ซึ่งควรอุโฆษ*. ธนาเพลส.

นพวรรณ งามรุ่งโรจน์. (2559). *บทควาครวญในกวีนิพนธ์สมัยใหม่: การสืบสรรค์กับ
แนวคิดของกวี (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท)*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นิตยา แก้วคัลณา. (2551). *การสืบสรรค์จินตภาพในกวีนิพนธ์ไทย (วิทยานิพนธ์ปริญญา
ดุษฎีบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.9). (2553). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสนา
(พิมพ์ครั้งที่ 4). ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม*.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). 2545. *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม
(พิมพ์ครั้งที่ 11)*. สหธรรมิก.

พัชรินทร์ บุรณะกร. (2551). *ความโศกในปัญญาสชาดก: อารมณ์สะท้อนใจกับการสอน
คติธรรมทางพุทธศาสนา (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต)*. จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

แม่ชีจิณธกาญจน์ ธัมมะรักขิตา. (2560). *ความรัก: ทรรศนะอารยธรรมแนวพุทธ.
วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด*, 6(1), 143-157.

รีนฤทัย สัจจพันธุ์. (2558). *"100 ปีวรรณคดีสโมสรและวรรณศิลป์ในวรรณคดีที่ได้รับ
ยกย่องจากวรรณคดีสโมสร". ใน 100 ปีวรรณคดีสโมสร. สำนักวรรณกรรม
และประวัติศาสตร์*.

สุปาณี พัดทอง. (2544). *ศิลปะการประพันธ์ภาษาไทย: ร้อยกรอง*. ม.ป.พ.

สุนทร ณ รังสี. (2541). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.